

ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

УДК 340.15(477):324

М.Ш. КИЯН, канд. юр. наук, доц., НУ «ЮАУ ім. Я.Мудрого»,
Харків;

М.Г. ОКЛАДНА, канд. істор. наук, доц., НУ «ЮАУ ім. Я.Мудрого»,
Харків

ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У статті розглядаються процеси становлення та розвитку виборчих технологій в українських землях на різних історичних етапах їх існування. Історико-правове дослідження цих технологій має і науковий і практичний інтерес. Особливий акцент робиться на використанні історичного досвіду виборчих традицій українського суспільства для подальшого їх застосування при формуванні органів влади, ефективного впливу на електорат як основної умови успішного проведення виборчих кампаній та побудови громадянського суспільства України. Бібліогр.: 11 назв.

Ключові слова: виборчі технології, електорат, громадянське суспільство, вибори, виборча система, Рада, віче, магдебурзьке право, магістрати.

Вступ. Актуальність питань становлення громадянського суспільства в Україні на сьогодні привертає до себе увагу багатьох вчених, юристів, політиків та залишається досить актуальним. Громадянське суспільство прийнято відзначати як демократичну форму самоорганізації суспільства, яка незалежна від держави і знаходиться поза ринковими відносинами. Більшість дослідників вважає, що складовими громадянського суспільства є: родина, різні системи освіти, церква, наукові, професійні та інші організації, асоціації, за допомогою яких забезпечуються інтереси та потреби різних соціальних груп та окремих індивідів [1].

Українське суспільство має свої традиції і історичний досвід, вивчення яких необхідно для кращого розуміння сутності і особливостей самореалізації громадян та їхніх асоціацій. Як політичний режим демократія визначає формування органів влади за допомогою виборів. Вибори за суттю є механізмом контролю й участі громадян в управлінні державою.

© М.Ш. Киян, М.Г. Окладна, 2013

Метою даної статті є аналіз історичного досвіду становлення виборчих технологій в українських землях при формуванні владних структур та визначення перспектив утвердження українського громадянського суспільства.

Основні результати дослідження. Виборчі традиції українського суспільства відомі ще з часів Середньовіччя. Громадянське самоврядування в українських землях існувало вже з періоду Київської Русі, в його основу було покладено виробничу та територіальну ознаки: громади, що формувалися на виробничій або територіальній основі (громади купців, ремісників, міська, регіональна громади). Громадянське самоврядування розвивалось на засадах звичаєвого права, а його елементи знайшли свій прояв у вічах. Вирішальна роль у вічах належала міській феодальній верхівці – боярам і «старцам градским». Виконавчим органом віче була Рада. Віче збиралося перед початком воєнних походів, під час облоги міста, на знак протесту проти політики князя. Специфічну роль виборчої комісії віча виконували князівські писарі, які фіксували схвалені рішення. В повсякденному житті Рада репрезентувала віче і фактично виконувала його функції. Правила в Раді міська знать [2, с. 103]. Чіткий розподіл повноважень між віче та обраними їм органами і посадовими особами майже був відсутній. Таким чином функції суб'єкта міського самоврядування в українських землях періоду Середньовіччя (IX-XIII століття) виконувала Рада – міська громада. До кінця XII ст. в Київській Русі було сформовано основи виборчих технологій стосовно організації обрання представників і загальних форм їх діяльності.

У XIV столітті українські землі переходять під владу Литви та Польщі, тому значний вплив на подальший розвиток виборчих технологій відіграє магдебурзьке право. Українські міста, що користувались магдебурзьким правом, виводились з під юрисдикції місцевої адміністрації – королівських та великокнязівських державців, феодалів, воєвод, намісників; в них скасовувалась дія звичаєвих норм руського, литовського та польського права; обирались магістрати – власні адміністративні та судові органи міського самоврядування. Магістрати склалися із двох колегій – міської ради та лави. Щорічно до складу міської ради мали обиратися радці, як правило, багаті міщани [3]. Рада забезпечувала порядок у місті, його оборону, вирішувала усі питання господарського життя міста: розподіляла податки між міщанами, наглядала за їх вчасним збором; організовувала роботу солодовень, броварень та інших промислів, що належали раді. На жаль, в багатьох українських містах не дотримувалися одного з головних принципів магдебурзького права – річного терміну перебування у складі Ради. Зафіксовано перебування у складі Ради одних і тих же осіб на протязі 10 років. Таки порушення правових норм призводили до зловживання владою, визивали обурення з боку міщан, й іноді призводили до бунтів. Щоб заспокоїти «поспольство» в таких випадках в окремих українських містах утворювались спеціальні контрольні установи, що отримали право розгля-

ду міських спорів. Наприклад, у Львові була утворена установа – «комісія 40 мужів», до складу якої увійшли 40 членів: 20 від купецтва і 20 чоловіків від ремісників [4, с.144].

З виникненням у XVI столітті Запорізької Січі демократичні виборні традиції знайшли свій подальший розвиток. Вищі посадові особи та усі гілки влади Запорізької Січі починають обиратися. Козаки обирали вільними голосами кошового отамана; кожний курінь (складова частина Запорізької Січі) обирав «курінного отамана» [5, с. 247]. Вищою владою Запорізької Січі вважалась загальна або військова рада. Рада збиралась систематично у цілком визначені конкретні строки: щороку 1 січня і 1 жовтня. Рада обирала терміном на один рік виконавчу владу – військову старшину: кошового отамана, суддю, писаря, курінного отамана [6]. Загальні ради проходять досить шалено, найчастіше перемагала та сторона, яка голосніше кричала. Той, кого обирали, за звичаєм мав двічі відмовитися від пропозиції та погодитися лише втретє, при цьому лаючись і погрожуючи всім [7, с. 103]. Традиції самоврядування, що склалися на Січі можна вважати зародками майбутньої української державної організації. Ця своєрідна система органів військово-адміністративної влади української державної організації виконувала одночасно і функції внутрішньої і зовнішньої політики, властиві державній владі [8, с. 14].

За часів існування Української козацької держави Гетьманщини (XVII-XVIII ст.) громадське самоврядування набуло своєрідних форм, що обумовлювалось її полково-сотенним устроєм. На місцях правили полкові та сотенні уряди. У містах – виборні міські старшини, у великих привілейованих містах – магістрати, у дрібних привілейованих містах – отамани з виборними від міського населення. Всі козацькі посади, козацькі і прості урядники, полковники обиралися вільним волевиявленням і голосуванням. Вибори цих посадових осіб оголошувались і здійснювались за згодою гетьмана, після обрання затверджувались гетьманською владою.

Після переходу основної частини українських земель під протекторат Московської держави, гетьман – голова держави – обирався українцями, й, після виборів, присягав цареві на вірність, заключав з його урядом формальний договір. Крім гетьмана вільним волевиявленням і голосуванням обиралися всі посадовці Гетьманщини. Після виборів вони затверджувалися гетьманом.

Виборчі традиції Слобожанщині виявилися в тому, що в виборах полкового уряду приймало участь не все козацьке товариство, строки обрання встановлювались не на визначений час, а довіку, посада полковника успадковувалась. У XVIII столітті в українських містах почався процес поступової ліквідації громадського самоврядування та уніфікації форм місцевого самоврядування за російським зразком. З 1722 року в Україні поширилась так звана комендантська система, що встановлювала адміністративний контроль російських комендантів, призначуваних владою, за діяль-

ністю органів місцевого самоврядування. З 1785 р. в українських землях запроваджено нові станові органи міського самоврядування – загальні міські думи. Загальні міські думи обирали із свого складу шестигласну міську думу (виконавчий орган). До складу шестигласній міській думи входили представники всіх шести розрядів міського населення. Міська дума повинна була піклуватися про міські доходи, розвиток торгівлі, стежила за міським господарством, за порядком у місті, вирішувала суперечки міщан по «ремеслам та гільдіям». Державна влада в містах належала поліцейським та адміністративним органам [9, с. 128].

З XIX століття виборчі технології в українських землях підпорядковувались російським. Державна служба в Російській імперії поділялася на два види: призначувану і виборну. Виборна служба становила важливе місце в українських губерніях. Майже третю частину державних службовців склали виборні, причому у повітській адміністрації переважали виборні чиновники, а в губернській – призначувані владою [10]. Дворянські губернські збори обирали кандидатів на наступні державні посади: голів палат цивільного і кримінального суду, засідателів цих палат, совісного суддю, повітових суддів та засідателів повітових і совісних суддів, земських справників і засідателів земських судів (власне 94 особи зі штату місцевих чиновників) [11]. За допомогою виборної служби верховна влада затверджувала своє верховенство, проникала в усі шари суспільства та зміцнювала державну владу, а також, що дуже важливо – мала недорогий місцевий апарат.

До середини XIX століття (за часів правління Миколи I) чисельність виборних посад зросла. Термін посідання судових виборних посад збільшився з трьох до шести років. Громадська суспільність обирала кандидатів на судові посади; почесних попечителів гімназій; обов'язкових членів продовольчих комісій. Процедура дворянських виборів відбувалась в урочистій обстановці та була строго регламентована. Голосували за кандидатів кульками. Кандидати, які отримали максимальну кількість голосів, залежно від посади схвалювалися або губернатором, або міністром, а то й самим імператором. Такий порядок виборів, на жаль, не гарантував у майбутньому рівної співпраці повітового предводителя дворянства та губернатора, особливо в тих випадках, коли губернатори намагалися підпорядкувати собі обраних предводителів дворянства. Дуже часто верховна влада брала сторону повітового предводителя дворянства, домагаючись таким чином нейтралізувати свавілля губернаторського або генерал-губернаторського управління та схилити дворянство до розуміння необхідності служби по виборам. Верховна влада прирівнювала виборні дворянські посади з державними, залучувала повітових предводителів дворянства до діяльності у найрізноманітніших загально адміністративних установах, таких як, наприклад: рекрутське присутствіє, продовольчі комісії, комісії по розподілу земських повинностей та інші. Таким чином верховна

влада використовувала виборні дворянські органи для удосконалення місцевого управління.

Буржуазні реформи 60-70-х років XIX ст. відродили виборчі традиції українського суспільства. Проведення земської та міської реформ явило собою позитивний досвід узгодження позицій вже політично неоднорідного суспільства. Була розроблена гнучка і ефективна виборча система, яка своєрідно застосувала механізм заборон і противаг, і таким чином сприяла реалізації реформаторської діяльності Олександра II, спрямованої на еволюційну соціально-політичну трансформацію суспільства. Інститут виборів в Україні у XIX ст. базувався за становим принципом. Прагнучи зміцнити свою владу шляхом створення виборних, представницьких органів влади, російські можновладці використовували населення України заручниками своєї внутрішньої політики. Виборчі технології, що застосовувались абсолютизмом при формуванні представницьких органів Російської імперії, надавали йому можливість контролювати виборні органи влади, рівень участі українців в управлінні державою.

Висновки. Таким чином, можна відзначати, що всупереч усім труднощам на складному шляху формування виборчих технологій, виборчі традиції українського народу визначили подальший напрямок формування демократії, засвідчили, що в Україні існують ефективні виборчі технології, що враховують специфіку і менталітет українського суспільства. Тому питання оптимізації технологій виборчих процесів, посилення впливу громадян на прийняття політичних рішень в умовах затвердження громадянського суспільства набувають особливої значимості.

Вдосконалення виборчого законодавства України, розвиток виборчих технологій, підвищення рівня політико-правової культури електорату вимагають обов'язкового врахування історичних, національних традицій українського народу. Вивчення історичного досвіду становлення виборчих технологій українського суспільства надають можливість розширити наукові уявлення, розуміння історії, теорії і практики проведення політичних виборів, їх технологій, впливу на державну владу й державне управління, розвиток демократії та громадянського суспільства України.

Список літератури: 1. *Тодика Ю.М.* Конституційні засади формування правової культури: Монографія. – Харків: РАЙДЕР, 2001. – 160 с. 2. *Грушевський М.* Ілюстрована історія України. – К.: Наук. думка, 1992. – 544 с. 3. *Історія України [Текст]: у 2-х т. / Н.Д. Полонська-Василенко.* – Т.1. – К.: Либідь, 1992. – 640 с. 4. *Крип'якевич І.* Історія України / І. Крип'якевич, М. Дольницький. – Нью-Йорк: Вид-во шкіл. ради, 1996. – 256 с. 5. *Костомаров М.* Історія України в життєписах визначніших її діячів – Л.: Наук. т-во ім. Шевченка, 1918. – 376 с. 6. *Дорошенко Д.* Нарис історії України: У 2 т. / Дорошенко Д. – К.: Глобус, 1992. – Т. 2. – 349 с. 7. *Субтельний О.* Україна: історія: Пер. з англ. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1992. – 510 с. 8. *Українське козацтво: сучасний стан та перспективи дослідження проблеми / Матеріали «круглого столу».* УІЖ, 1990. – № 12. 9. *История государства и права России: учеб. / В.М. Клеандрова, Р.С. Мулукаев и др.; под ред. Ю.П.Титова.* – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 544 с. 10. *Писарькова Л. Ф.* Государственное управление

России с конца XVII до конца XVIII века. – М., 2007. – 432 с. **11.** Клочков М. В. Очерки правительственной деятельности времени Павла I. – Пг., 1916. – 438 с.

Надійшла до редколегії 11.06.2013.

УДК 340.15(477):324

Деякі історичні аспекти формування виборчих технологій в українських землях / М.Ш. Киян, М.Г. Окладна., Л.В. Перевалова // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2013. – № 69(1042). – С. 8-13. Бібліогр.: 11 назв.

В статті розглядається процес становлення виборчих технологій в українських землях на різних історичних етапах. Історико-правове дослідження цих технологій представляє як науковий, так і практичний інтерес. Особливий акцент робиться на використанні історичного досвіду виборчих традицій українського суспільства для подальшого їх застосування при формуванні органів влади, ефективного впливу на виборців як основного умови успішного проведення виборчих кампаній і становлення громадянського суспільства.

Ключові слова: виборчі технології, виборці, громадянське суспільство, виборча система, Рада, рада, маґдебурзьке право, маґистрати.

This article discusses the historical process of formation of electoral technologies in Ukraine. Analysis of these technologies is not only scientific but also practical interest. Particular emphasis is placed on the use of the historical experience of the electoral traditions of the Ukrainian society to further their use in developing the scientific basis of election campaigns, effective influence on the electorate as the main condition of successful election campaigns.

Keywords: selective technologies, electorate, civil societies, elections, an electoral system, Council, veche, the Magdebourg right, magistrates.

УДК 658.8.088.72

Л.В. ПЕРЕВАЛОВА, канд. філос. наук, проф., НТУ «ХП»;
Т.М. МАРЧЕНКО, студент, НТУ «ХП»

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ В УКРАЇНІ

У статті аналізується діюче законодавство України, норми міжнародного права, що регулюють порядок використання та захисту прав на торговельну марку, яка є засобом індивідуалізації учасників цивільного обороту, визначені існуючі проблеми, розкрито їх сутність та запропоновані засоби вирішення. Бібліогр.: 10 назв.

Ключові слова: інтелектуальна власність, торговельна марка, знак для товарів та послуг, правова охорона, експертиза, свідоцтво, міжнародні норми.

Вступ. В умовах формування ринкової економіки великого значення набувають об'єкти інтелектуальної власності, які стають товаром, що ак-

© Л.В. Перевалова, Т.М. Марченко, 2013